

здатність органічної речовини в декілька разів більша ніж у мінеральної фракції.

Кількісні втрати хімічних елементів живлення внаслідок інфільтрації на осушуваному дерново-підзолистому супіщаному ґрунті залежно від різних систем удобрення, будуть взяті за основу при розрахунку балансу поживних речовин у сучасній інтенсивній короткоротаційній сівозміні, яка передбачає вирощування комерційно привабливих культур і рослинницький напрямок спеціалізації, при планованих норм і співвідношень добрив, які вносяться під сільськогосподарські культури. Кількісна оцінка інфільтрації опадів і вимивання з ними біогенних елементів є основою оптимізації систем удобрення з одночасним зниженням екологічного навантаження на навколишнє середовище.

УДК 911.52: 632.3(77.42)

Кочик Г. М.* , Кучер Г. А., Гуреля В. В.

Інститут сільського господарства Полісся НААН, вул. Шленчака, 10, с. Грозино, Коростенський р-н, Житомирська обл., Україна, 11542, *e-mail: isgpkor@ukr.net

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УМОВАХ ПОЛІССЯ

Зона Полісся є унікальним природним ландшафтом, який розміщений в північній частині України та охоплює басейни рік Прип'яті, середнього Дніпра, середньої та нижньої течії р. Десни, які відіграють важливу роль у формуванні водних ресурсів, а за рівнем залісненості території, займає друге місце після Карпат, У зв'язку з цим цей регіон повинен у перспективі розвиватися за напрямком збалансованого землекористування. Стратегія сталого еколого-економічного землекористування полягає у формуванні землекористувань на екологічних засадах, а саме у встановленні пріоритетів екологічних інтересів суспільства у землекористуванні над суто економічними. Сутність цієї стратегії полягає в формуванні високопродуктивних і стійких агроландшафтів, забезпеченні розширеного відтворення родючості ґрунтів шляхом реалізації системи ґрунтозахисних, природоохоронних заходів, визначенні напрямів адаптації сільськогосподарського виробництва до природних умов, створенні механізму адміністративної й економічної відповідальності землекористувачів за порушення ними екологічних вимог. Тобто сучасні агроландшафти повинні раціонально використовуватись без порушення екологічної стійкості.

Оптимізація землекористування в зоні Полісся повинна базуватися на засадах адаптивно-ландшафтної системи землеробства, яка має екологічні складові збалансованого розвитку і формується на трьох рівнях: ландшафтно-регіональному; ландшафтно-локальному; ґрун-

тово-екосистемному. *На першому рівні* приводиться у відповідність до екологічних умов співвідношення природних і сільськогосподарських угідь. *На другому* – передбачається оптимізація структури агроландшафту та створення моделі екологічно безпечного землеробства. *Третій рівень* стосується відтворення родючості ґрунтового покриву різними шляхами.

В умовах Полісся рекомендується запроваджувати елементи адаптивно ландшафтного землеробства, які передбачають раціональне використання агроландшафту з максимальним врахуванням генетичних властивостей ґрунтів (агрегатний склад, гідрологічний режим, наявність оглеєння, фізико-хімічний стан, протиерозійна, протидефляційна стійкість), та здатні забезпечити сприятливе екологічне середовище для біологічно однотипних сільськогосподарських культур. Тому оптимізація території землекористування повинна здійснюватись на основі агроекологічного групування земель. Агроекологічне групування земель передбачає принцип відповідності властивостей ґрунтового покриву до вимог рослинних угруповань (польових, лучних, пасовищних). На основі цього принципу все розмаїття ґрунтів сільськогосподарських угідь Житомирської області об'єднано в 10 агроекологічних груп по придатності їх до того чи іншого використання. Агроекологічні групи дають можливість привести площу ріллі до екологічного нормативу, яким є коефіцієнт розораності, а також визначитись зі структурою посіву та системою сівозмін. Скорочення площі ріллі дає можливість концентрувати наявні матеріальні, технічні, людські ресурси на ґрунтах здатних забезпечити їх ефективне використання завдяки одержанню більш високої продуктивності культур. Сучасна раціональна структура землекористування здебільшого визначається розміром площ під кормовими культурами. Екологічно збалансованими вважаються аграрні землекористування, в яких частка сіножатей, пасовищ та лісових насаджень становить від 30 до 50 %. Ідеальною є ситуація, коли на 1 га ріллі припадає 1,6 га природних кормових угідь та 3,5 га лісу.

Важливим чинником підвищення ефективності і забезпечення стабільності землеробства в сучасних умовах залишаються науково обґрунтовані сівозміни, які направлені на відновлення й збереження родючості ґрунту. Сівозміни – це адаптивно-динамічна єдність сільськогосподарських культур з ґрунтами. Існує наукове і виробниче переконання, що основним способом припинення й запобігання розвитку негативних процесів та кризових явищ у землеробстві є науково обґрунтоване розміщення культур у сівозмінах. Тому у сучасному землеробстві з поглибленням процесів спеціалізації роль сівозмін зростає. Системи сівозмін розробляються в розрізі агроекологічних груп, які віднесено до складу орних земель, а просторове розміщення сівозмін передбачає співпадіння їх меж з границями відповідних агроекогруп.

При розробці різноротаційних сівозмін для Полісся враховуються особливості ґрунтових відмін та їх механічний склад. При наявності ерозійно-небезпечних земель, потрібно запроваджувати ґрунтозахисні сівозміни. За умов повного освоєння зональних науково обґрунтованих сівозмін у комплексі з іншими технологічними заходами можна підвищити продуктивність земель на 40–50 %, забезпечивши при цьому відтворення родючості ґрунтів і охорону навколишнього середовища.

Оптимізація посівних площ є важливим засобом підвищення використання земельних ресурсів. Визначення оптимальної структури посівних площ перетворюється на особливо важливе завдання, оскільки із можливих варіантів розвитку рільництва треба вибрати найефективніші, аби підвищити екологічну, економічну й соціальну значимість прийнятих рішень щодо розвитку і пошуку шляхів та резервів підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. Науково-обґрунтована структура посівної площі розробляється виходячи з граничної площі культур, господарських потреб щодо кожної культури і дотримання правил побудови сівозміни. Оптимізація структури посівних площ досягається максимальним насиченням сівозмін окремими культурами згідно спеціалізації господарства, не веде до порушення екологічного балансу у агроценозах, забезпечує отримання максимальної кількості сільськогосподарської продукції та відтворення родючості ґрунтів за умови застосування відповідних систем удобрення, обробітку ґрунту та захисту рослин, що дає можливість найбільш продуктивно використовувати рілля.

Полісся це особливий регіон, де процеси ґрунтоутворення проходили в дуже складних умовах, тому тут спостерігається висока строкатість ґрунтового покриву з різним ступенем родючості. Висока строкатість ґрунтового покриву, як за агрохімічними, так агрофізичними показниками потребує застосування різних видів меліорацій: хімічної, гідротехнічної, культуртехнічної, теплової, фітомеліорації та запровадження організаційних заходів, які істотно підвищують його якісні показники.

В зоні Полісся відтворення родючості ґрунту неможливе без розвитку тваринницької галузі. Враховуючи ґрунтово-кліматичні умови зони Полісся та наявність великих площ природних кормових угідь (луки, пасовища) потрібно спрямувати спеціалізацію господарств за напрямком виробництва м'ясо-молочної та м'ясної продукції, як це практикується у економічно розвинених країнах світу. Для цього на державному рівні потрібно розробити економічні механізми ціноутворення, при яких розвиток тваринницької галузі став би економічно привабливим та прибутковим.

Стійкість оптимізованого агроландшафту забезпечується екологічно-адаптивною організацією землекористування. Тому методологія розкриває узагальнені підходи до організації землекористування

в умовах Полісся, суть яких полягає в наступному: тваринницький напрямок розвитку господарств; рослинницько-тваринницька спеціалізація господарств; традиційна органо-мінеральна система удобрення (Гній + NPK + Сидерація), яка забезпечує підвищення продуктивності с.-г. культур порівняно з неудобреним фоном більш як на 70 %, що відповідає рослинницько-тваринницькій спеціалізації; аналіз структури ґрунтового покриву; агроекологічне групування земель з послідуною розробкою системи сівозмін; дотримання правил побудови сівозміни; просторове розміщення сівозмін у відповідності до меж агроекологічних груп; екологічний норматив розорювання агроландшафту не більше 35 %; екологічно придатні (граничні) площі посівів кожної сільськогосподарської культури; нормативне оптимальне співвідношення культур у сівозмінах для досягнення високих і стабільних урожаїв та запобігання виснаження ґрунтів внаслідок ґрунтовтоми, яке розробляється із врахуванням спеціалізації господарств та алелопатичних властивостей культур; впровадження системи диференційованого обробітку ґрунту в різноротаційних сівозмінах; рентабельність виробництва, за дотриманням удосконалених технологій вирощування культур, використання кормових угідь та за умовами ринку сільськогосподарської продукції повинна становити в межах 70–120 %; економічна ефективність та екологічна збалансованість повинні оцінюватись, як однаково важливі чинники успішного функціонування оптимізованого сільськогосподарського виробництва.

Загальним методологічним принципом концепції формування організаційно-економічного механізму екобезпечного розвитку Полісся повинно стати перехід від платного природокористування до системного стимулювання раціонального екобезпечного використання, відтворення й охорони природних ресурсів, застосування у виробничій діяльності принципів збалансованого розвитку. Функції економічної відповідальності повинні активно впливати на поведінку сільськогосподарських товаровиробників різних форм власності. Їх дія орієнтована на дотримання і виконання вимог та норм раціонального землекористування. Важлива роль повинна належати економічним інструментам стимулювання раціонального сільськогосподарського землекористування, оскільки їх використання створює передумови для попередження розвитку деградаційних процесів ґрунтового покриву.